aerden street/ dat sal nochtans wederom wtbotten/ hoe diep dattet in der aerden gedoken is: soo lancklevende eit hardt van aert is dit gewas.

¶ Tijt. In den somer machmen de bloemen van dit gewas plucken/ ende de wyckt met het rijp saet in den herfst vergaderen.

¶ Naem. Dit cruyt wort in onse taele Sarasincruyt geheeten: in't HoochDuytsch Osterlutzel: in't Fransch Sarasine: in Latijn Saracenica, oft Aristolochia Saracenica: in de Apotekien Aristolochia longa: want hier voortijts plachmen dat voor de Lange Aristolochia te houden: ten laetsten heeftment begost Clematitis te heeten. Maer nu/ naedemael dat de oprechte Aristolochia Clematitis gevonden is/ al soo wel als de Lange Aristolochia/ wat behoeftmen dit cruyt eenen bequaemeren naem te soecken dan Saracenica oft Sarasijn cruyt/ en Aristolochia quinta, dat Vijfde soorte van Aristolochia? Ten waer dat den naem Clematitis altera, dat is Tweede soorte van Aristolochia Clematitis, oft Aristolochia longa maior, dat is Grootste Lange Aristolochia temanden beter behaechden/ dan Sarasijncruyt oft eenigen van de voorseyde naemen.

¶ Aert, Cracht ende Werckinge. Dese soorte van Aristolochia is van crachten ende werckingen de voorgaende geslachten van Aristolochia oock seer gelijck/ gheweldichlijck bitter ende heet van smaeck zijnde/ ende niet minder van crachten dan de Lange: Daerom machmense daer voor in alle genesmengelingen die de Lange Aristolochia verheyschen/ seer wel gebruycken/ ende in stede van die stellen/ sonder eenige twyffelinge/ oft achterdenken van dwaelinge.

Biivoegsel.

OM dat sommige bastelijck houden staende dat dit Sarasijncruyt de oprechte Clematitis bande ouders is/ sullen wij de voordere beschrijvinge van de selve wt Clusius verhalen.

Gemeyne Aristolochia Clematitis, seydt Clusius/ wort groother dan de ander soorten van Aristolochie: Den steel is sterckerront/ gebooit/ langer dan anderhalven voet wordende: de bladeren zijn oock veel grootter/ witten groenen bleeckachtich/ op een lanck steelken rustende/ die van de Tweede Ronde Aristolochie niet ongelijck van gedaente. De bloeme is bleeck/ met dun voysponck oft schooten van de bladeren veel bij een sproytende: (daer de bloemen van de ander soorten meestendeel alteijd plegen te staen) van gedaente de bloeme van Lange Aristolochie bij nae gelijck: Als de bloemen verwelcket zijn/ volgt de vruchtgrootter dan die van de ander soorten/ iae soo groot als een cleyn Appelken (oft soo Lobel seydt/ als een cleyn Ey) wordende/ met diergelijc maer grootter saet derbuit. De wortel is met eenige scherpicheyt oft swaerichept beter van reuck dan die van eenige van de voorgaende soorten: maer sij wort selden eenen vinger dick: wijt ende vjeet voortcruypende/ en al waer sij in cleyne stuckskens gesneden, wederom wtspruytende. Sij wast in sommige landen soo oberflodichlijck/ dat sij niet alleen de landen obertollich is/ maer oock in de wyngaerden wassende/ den Wijn met heuren quadeit eit stercken reuck bederft ende cenen quaden smaeck doet crijgen. De Fransoysen van ontrent Narbonen noemen dat Kauterne, oft Koterne.

Aristolochie van Syrien. Den vjeemden naem van Sarasijncruyt doet ons indachtich wesen van een vjeemt geslacht van Aristolochia/ dat in Syrien wast/ ende aldaer Rhaiar ende Rumiij geheeten wort/ als den wijtvermaerden Rauwolfius dat cruyt beschijvende betuygt. Dit gewas heeft oock eenigen reuck/ maer die is onlieflick ende bupt: en heeft vier wittachtige steelkens/ ontrent de wortel soo dun als eenen vjaet: daer aen hangen nae bovenwaerts aen beyde sijden seven oft acht bladeren/ dun/ aschverwich/ van grootte en krebinge de bloyende Varen seer gelijck/ wtgesondert alleen dat sij aen de onderste sijde/ ende daer sij de steelkens aldermaest zijn/ eettelijcke ronde anwassingen als oorskens hebben/ asst in de Edele Sadie geheurt: tusschen de onderste bladeren/ die wat wijder dan een staen dan de bovenste/ comen bloemen als die van de Aristolochia/ doch wat grootter/ buynder dan verwen/ ende op langer steelkens rustende. De wortel sinct diep genoch in d'aerde/ ende is onsen Pyrethrum heel gheljck/ bitter van smaeck: waer wt blijct dat sij verhoogende ende wat verwarmende dan aert sonde mogen wesen.

Naem. Sommige noeme dese soorte van Aristolochia Sarasins hoet: maer den naem Sarasine wort in Vranckrijc alle de soorten van Osterluetze toegeschreven/ hoe wel dat Dodonæus alhier den selven naem dese Vijfde soorte alleenlijck toegeeyent heeft: Ende voorwaer de gelijckenis met de gewrongen Sarasins hoeden is in de vjuchten van de ander soorten al soo wel als in dese.

Aert, Cracht ende Werckinge. De bladeren van Sarasijncruyt tusschen twee effen sterenen gewreven ende gestooten/ zijn seer goet geleyt op de wonden daer eenige splinters oft doornen in blijven steken: want sij trecken de splinters wt/ ende genesen de ontstekentheyt ende sweeringe die dart van gecomen is.

Het iv. Capittel.

Van Hoolwortele/ oft Radix caua.

Geslachten.

DE Hoolwortelen zijn tweederhande: te weten de Groote/ ende de Cleyne.

Groote Hoolwortele.

¶ Gedaente. 1. Groote Hoolwortel heeft dunne Bladeren/ gesneden/ en als de Coriander bladeren in veel snippelingen gedeylt/ van verwe bleeckgroen/ te weten de graeuwe verwe van de Akelep-bladeren gelijck: de welcke sij oock eenichsins van gedaente ghelijcken/ nochtans wat cleynder dan die. De Steelkens zijn ront/ dun/ essen ende rael/ een palme lanck: aen de welcke na bovenen waerts lanckwoyptge Bloemkens geschickelijck gevoecht staen/ aen achteren een wtsteaende hozenken hebbende/ de bloemen van Linaria, oft Valsch Vlasckruyt van gedaente gelijck/ van verwen witten rooden bleeck purper/ somtijts oock heel witt. Het Saet is cleyn ende blinckende/ in cleyne vjeedachtige hypsokens oft laepkens besloten. De Wortel is knobbelachtich/ van onderen vjeedt ende hol/ waer van dit cruyt sijnen naem voert. Dese wortel noch versch zijnde/ is van binnen met geelachtich merch vervult: dan als sij vjooch oft doyr gewozden is/ soo wort die wt den groenē wat swartachtich/ van smaeck wat stuerachtich oft sarpachtich/ met eenige bitterheydt daer bij gevoegt.

2. De Cleyne Hoolwortele is van Bladeren/ Steelkens/ purpurverwighe lanckwoyptghe Bloemkens/ Haeuwkens ende Saden de Groote gelijck: dan sij is alleen cleynder/ ende en wort soo hooge niet/ maer blijft veel leeger. De Wortel van dese en is oock niet wtgehoolt/ maer vast/ stijf/ ront ende ballachtich/ als een wortel oft wervelien daernmen mede spint/ van verwen wat geelachtich/ van smaeck met eenige bitterheydt een weinichjoken tesamentreckende.

¶ Plaetse. Beyde de soorten van dit ghewas comen voort ontrent de hagen/ heggen/ tuynen/ ende canten van de wijngaerden/ op leegachtighe plaetsen/ in vetten ende wel ghemesten grout. Dan hoe wel sij beyde in HoochDuytschlant ende NederDuytschlant obervloedi ghlijck ghenoech plegen te groeyen/ nochtans is de Cleyne hier te lande heel gemeynder/ ende wort dickwijlder gevonden/ dan de Groote.

Cleyne Hoolwortele.

¶ Tijt. De soorten van Hoolwortel sproyten beyde in't beginsel van het Voorjaer witter aerden: en niet lange daer nae comt de bloeme voort/ en het Saet wort in corter tijt rijp. Iae in de Meymaent en vindmen daer dan niet met allen boven der aerden: dan alleen de wortel blijft in't leven. Sulx dat dit ghewas maer eenighe/ iae heel luttel weken gesien wordt/ ende het meestedeel des iaers nergens te vinden en is.

¶ Naem. 1, 2. Dit gewas is in Hooch-Duytschlant Holwurtz/ in Neder duytschlant Holwortel geheeten/ in Latijn Radix caua: te weten de Eerste eygentlijck Radix caua, oft Radix caua maior, dat is Groote Holwortele: de Andere Radix caua minor, dat is Cleyne Holwortele/ oft Boontkens Holwortel.

Dat de Apotekiers dit cruyt in stede van de Gronde Aristolochia hier voormaels plagen te gebruycken/ is een ieder soo bekent dattet nij noodeloos duurt het selve te verhaelen/ oft daer over te clagen/ ende dat met eenige redenen te willen wederleggen oft te berijspen. Insgelijx soo zijn oock in seer groote dwalinge al de gene die het voor Pistolochia gehouden hebben/ de welcke vozen van ons beschreven is.

Maer met wat naem datmen dit cruydt bij de ouders geheeten mach hebben/ indien het hier voortijts bekent is geweest/ daer in vinde ick groote onsekerheyt ende twijffelinge bij alle de Cruydbeschijvers van dese tijden. Want sommige van dien houden't voor een soorte van Leontopetalon, sommighe voor het Eriphion, andere voor het Thesium: dan het meestedeel dan dese seggen dattet de Capnos Chelidonia is.

Dan om te weten oft dese Hoolwortele met de voorseyde cruyden eenige ghelijckenisse heeft/ sullen wij de gedaente ende eygentheden van allen gaen overwegen ende aenmercken.

Aengaende dat sij dese Hoolwortel het Leontopetalon seggen te wesen/ soo ist te weten dat sij met het Leontopetalon, soo veel heur knobbelachtige wortelen en eengdeels oock heur bladeren belangt/ eenichsins soude mogen over een comen: maer sij en heeft geen steelen die in verscheyden tackskens oft wiecken verdeylt zijn/ noch en heeft oock geen bloemen als die vande Anemone: sulx dat sij daer in van het Leontopetalon verschilt: want/ soo Dioscorides ende Plinius verhaelen/ den steel van Leontopetalon is getact ende in verscheyden wiecken oft sijdstreelkens verdeylt/ en de bloeme is de Anemone gelijck.

Eriphion soude dit cruyt oock wel mogen heeten/ oft in Grier Eriphyon Ἠριφύον, oft liever Eriphyon Ἠριφύων, indien het Eriphyon bij de ouders soo geheeten, was nae het woort ἐρίφ oft ἐρίφιον, twelck het Voorjaer oft de Lente beteekent/ al oftmen in Latijn Veris planta seyde/ oft Cruydt van de Lente: want de Hoolwortel wort alleen in het Voorjaer groen ende bloyende gevonden. Maer daerom en is sij dat Eriphion van de ouders niet/ twelck sijnen naem nae een Lam oft cleyn Bockskien hadde: want sulck Eriphion is seer verscheyden in gedaente van dese Hoolwortel: immers soo de beschijvinge van het Eriphion wtwijst/ bloemen bij Apuleius leest/ ende in dat boeck aen Paternianus geschreven/ dat van sommighe onder de boecken van Galenus gerekent wort. Want Apuleius seydt dat het Eriphion in Vranckrijck pleegt te wassen/ ende op den berch Sorracte: hebbende de gedaente van de Eype/ met een bloeme die wat purpurachtich schijnt te wesen: wassende met seven wortelen bij een/ ende seven tackskens: het cruydt selve is langs der aerden wijt ende vjeedt verspreydt/ het geheel iaer door bloyende/ voortbrengende saet als een boone. Dan Galenus oft de gene die dese boeck aen Paternianus ghemaert heeft/ schijft daer de nabolgende woorden van: Eriphion is een cruyt twelck op de tsoppen vande bergen gevonden wort: ende bladeren heeft de Eype gelijck/ met een lanck torsken oft steelken/ op wiens tsop een bijnae violetverwich Bloemken wast/ in't midden sijn Saet begrijpende: de wortel comt van grootte ende gelijf wichept oft bastichept eenen lanckwoyptgen Arpijn seer nae bij. Het herst daernboven noch ander wortelen/ veel meer ander cleyne wortelkens besijden wtsteandende ende verspreydende/ die met een swarte schorsse berleedt ende bedeckt zijn. Wt welcke woorden claerlijck ende merckelijck genoech blijct/ dat dese onse Holwortel geensins voor sulck Eriphion van de ouders te houden en is.

Dan het Thesium oft Theseion Θέσειον buntmen heel luttel bij de oude cruydtbeschijvers vermaent. Theophrastus schijft datter eene bittere wortel heeft/ de welcke gestooken oft geperst sijnde/ den buyck weeck maken ende purgeeren can. Plinius in het 17 capittel van sijn 21 boeck schijft dat de wortel die Thesium geheeten wort/ van de aeruynachtige wortelen niet verre en verschilt/ en scherp oft rouw van smaeck is. Athenæus schijft dat den ouden schijver Timachidas het Thesium een bloeme sept te wesen/ van de welcke de Croone van Ariadne gemaert oft geblochten was. Alle dese eygentheden comen met de Hoolwortele ghenoechsaem over een: want heur wortel is knobbelachtich/ van smaeck sarpachtich oft wijang/ niet sonder eenighe bitterheyt daer bij ghevoecht: die oock crachtich gehouden wort om den buyck weeck te maecken/ ende bij de purgatien gemengt te worden. Maer ghemerct de oude schijvers daer soo luttel woorden af ghescheven hebben/ ende soo weinich beschijdts daer af gegeven/ soo en derf ick noch en mach ick niet eygentlijck van dit cruydt schijven/ oft vastelijck verseheren of het Thesium van de ouders de Hoolwortele is/ oft niet.

Of dese Hoolwortel de Capnos chelidonia van de ouders is/ staet oock te overpeynsen. Want de Capnos chelidonia, die neffens de hagen ende tuynen wast/ ende daerom Phragmitis Φραγμῖτις nae de hagen oft heggen toegenaemt wort/ en is niet eygentlijck van Aetius beschreven: alleen buntmen den naem daer van in het Tweede stuck van sijn Tetrabiblion/ in het 110 capittel van het 3 boeck/ wanneer hij het Collyrium van Martianus beschijft: ende in het Derde stuck van sijn Tetrabiblion/ in het eerste capittel van het tweede boeck/ rekent hij dat onder de verwarmende ende de leber steelmaeckende dinghen.

Maer indien de Capnos chelidonia tselve ghewas is twelck van Plinius in het 13 Capittel van sijn 25 boeck Eerste Capnos gheheeten wort/ en tegen de schemelingen oft duysterheyt der oogen seer gepresen is/ soo isset meestelijck ghenoech dat de Hoolwortele geene Capnos chelidonia en is. Want de Eerste Capnos van Plinius is een ranckachtich getackt ghewas/ ende sich selven aende naeste